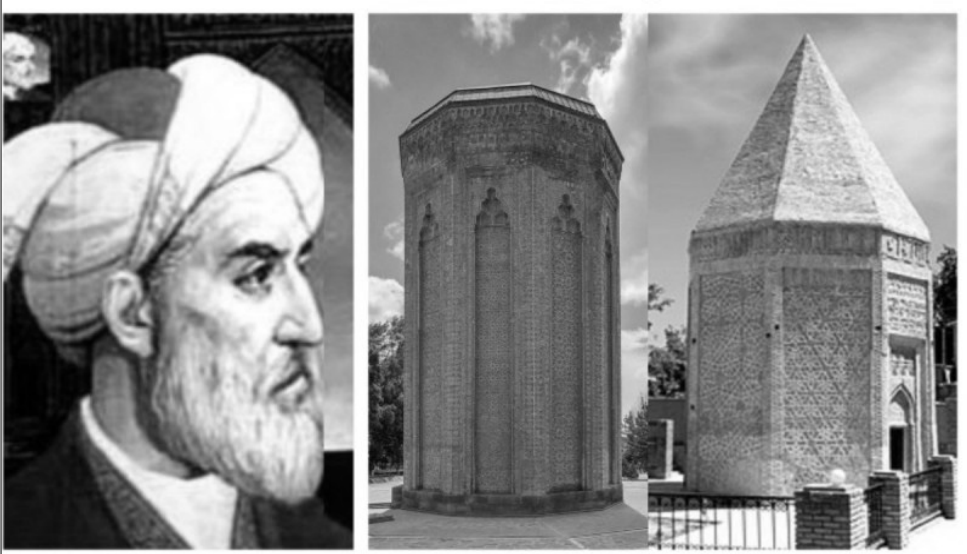

Abidələrdə yaşanan sənətkar ömrü

Dövlət başçısının Sərəncamına əsasən, Memar Əcəmi Naxçıvanının abidəsi ucaldılacaq

Qədim tarixi dövrü əhatə edən Azərbaycan mədəniyyət və incəsənəti dünya musiqi inciləri sırasında öz layiqli qiymətini almış, hər zaman böyük maraq hissi ilə qarşılanmışdır. Mədəniyyət və incəsənətimizin nailiyyətləri bu sənəti yaşadan və təbliğ edən böyük korifey sənətkarların əməyi, fitri istedadı nəticəsində əldə olunmuşdur. Sənət tariximizə diqqət yetirdikdə, görürük ki, bu yoldan keçən və həyatını sırf milli mədəniyyət və incəsənətin inkişafına həsr edən kifayət qədər sənətkarlar vardır. Onların yaradıcılıq nümunəsi zaman-zaman yaşanaraq bu günə qədər gəlib çatmış, müasir dövrümüzdə də layiqli bir şəkildə təqdim olunur.

Klassik ənənələri yaşadan və onu inkişaf etdirən sənətkarlar dövlət tərəfindən qiymətləndirilərək, əməyinə böyük qiymət verilir, onların yubiley tədbirləri dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Bu baxımdan, ölkə Prezidenti İlham Əliyev ardıcıl olaraq Azərbaycan mədəniyyətinin və sənətinin inkişafı ilə bağlı imzaladığı sərəncamlar diqqət mərkəzindədir. Sənət xadimlərinin mükafatlandırılması, orden və medallarla təltif olunması, mədəniyyət ocaqlarının müasir standartlara uyğun olaraq bərpa olunması, muzey, kitabxana işinin təkmilləşdirilməsi, eləcə də, kino sənətinin inkişafı ilə bağlı verilən sərəncamlar, məhz Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi yönündə atılan addımlardır. "Memar Əcəmi Naxçıvanının abidəsinin ucaldılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı böyük sənətkara dövlət tərəfindən göstərilən diqqətin bir təzahürüdür. Sərəncama əsasən, orta əsrlər Azərbaycan memarlığının inkişafında müstəsna yeri olan qüdrətli sənətkar Əcəmi Naxçıvanının xatirəsinin əbədiləşdirilməsi məqsədilə Naxçıvan şəhərində görkəmli memar Əcəmi Naxçıvanının abidəsi ucaldılacaqdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə birlikdə Əcəmi Naxçıvanının abidəsinin ucaldılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir.

MEMARLIQ İNCİLƏRİNİN MÜƏLLİFİ

Bildiyimiz kimi, XI və XII əsrlər Azərbaycan intibahının çiçəklənmə dövrüdür. Şəhərlər böyüyür, saraylar, məscidlər, müdafiə və xatirə tikililəri qurulur. Sənətlər, elm, incəsənət və poeziya inkişaf edir. Bu dövrdə bir sıra dahi şəxsiyyətlər yaşayıb-yaratmışlar: Qətran Təbrizi, Bəhmənyar Əl-Azərbaycani, Xətib Təbrizi, Nizami Gəncəvi, Xaqani Şirvani, Ömər Kafiəddin, Əbülülə Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi və başqaları. Yalnız Şərqdə deyil, əksər qismi həm də Qərbi dünyasında yaxşı tanınan bu kəhəkşanın ulduzları arasında ən çox işıq saçanlarından biri də Əcəmi Naxçıvanıdır. O, orta əsrlər Azərbaycanının dahi memarı kimi şöhrət qazanmışdır. Mənbələrdə göstərilir ki, tanınmış sənətsünaslardan Ə.V.Salamzadə onun haqqında yazır: "Yaxın Şərqi bir çox memarlarının yaradıcılığına onun təsirini izləmək çətin deyil. Onun yaratdığı nadir arxitektura əsərləri əsrlər keçməsinə baxmayaraq, böyük estetik həzz mənbəyi kimi sənətkarın yaradıcı düşüncəsinin gücünü əks etdirir. Bu əsərlər sübut edir ki, Əcəminin ölməz irsi haqlı olaraq, memarlıq sənətinin əbədi nümunələrindən sayılır. Yenidən doğulmuş bu sənət abidələri belə bir fikrə gəlməyə əsas verir ki, Əcəmi Naxçıvani öz dövründə tayı-bərabəri olmamış sənətkarlardandır. Təsəvvüfi deyil ki, XIII əsr mənbələri onun "şeyxül-mühəndisin" (mühəndislər başçısı) rütbəsi daşıdığından xəbər verir. Hələ Qərbi dünyasında arxitektura sənəti anonim səciyyə daşıyan bir dövrdə Əcəmi bir çox memarlıq incilərinin müəllifi kimi bizim qarşımızda parlaq və

təkrar olunmaz yaradıcı simaya malik böyük sənətkar, bədii və mühəndis təfəkkürünün nəhəngi kimi canlanır."

Əcəmi öz ömrünü İraq Sultanlığında-Azərbaycan Atabəylər dövlətinin ərazisində yaşamışdır. Bu dövlətin mərkəz şəhərlərindən biri də Naxçıvan idi. Atabəylər dövləti böyük atabey Şəmsəddin Eldənizin dövründə yaranmış, onun oğlu Məhəmməd Cahan Pəhləvanın dövründə çiçəklənmişdi.

Tarix öz qoynunda Əcəminin həyatı haqda onun ölməz əsərlərindən başqa heç nə saxlamayıb. Görünür, dahi memar bunu qabaqcadan gördüyündən öz şah əsərinin-İl-Dənizin xanımı Mömünə Xatun türbəsi üzərində belə yazmışdı: "Biz gedəriyik. Dünya əbədi qalandır. Biz gedəcəyik, dünya qalacaq. Biz ölürük-bu, bizdən xatirə qalar. İlahi, bəd nəzərdən uzaq elə." Müsəlman şərqində yalnız bir neçə memarlıq ansambli məşhurdur. Bunların içərisində Səmərqəndin, İsfahanın memarlıq ansambllarını, eləcə də Tac-Mahalı göstərmək olar. Güman ki, həmin ansamblların yaranmasından çox-çox qabaqlar dünyanın ən qədim şəhərlərindən olan Naxçıvanda orta əsrlərin dahi memarı Əcəmi Naxçıvanının layihəsi əsasında möhtəşəmlikdə bunlardan heç də geri qalmayan arxitektura kompleksi tikilmişdir. Nəhəng bir ərazidə İl-Dənizlərin Sarayı, Cümə məscidi, Xatirə abidələri, çox güman ki, mədrəsə, karvansara və digər hökumət tikililəri qurulmuşdu.

MÖMÜNƏ XATUN TÜRƏSİ

Yazılı mənbələr göstərir ki, Əcəmi dövründə Naxçıvanda 250 min nəfər əhali yaşayırdı. Ehtimal olunur ki, Əcəmi Naxçıvanının layihəsi əsasında möhtəşəm arxitektura kompleksi ucaldılmışdır. Nəhəng bir ərazidə Eldənizlərin sarayı, Cümə məscidi, xatirə abidələri, mədrəsə, karvansara və digər hökumət tikililəri də inşa edilmişdir. Həmin tikililərdən dövrümüzə yalnız iki məqbərə gəlib çıtsa da, Naxçıvanda saray ansamblının mövcudluğu XIII əsrdə anonim bir müəllif tərəfindən farsca yazılmış "Əcaib əd-dünya" adlı əsərdə də müəyyən dərəcədə təsdiq edilir.

Azərbaycanda daha gözəl və daha möhtəşəm bir məqbərə isə Mömünə Xatunun şərəfinə salınmış və xalq arasında Atabey Gümbəzi kimi məşhur olan xatirə abidəsidir. Əcəminin xatırladığımız tikililərinin ümumi kompleksinə nəhəng bir Cümə məscidi də daxildir. Bu məscidin təsviri fransız səyyahları Tavernye və Delafuanın qeydlərindəki şəkillərdə verilmişdir. XIX əsrin ortalarında V. Engelqart "Qafqaz" qəzetində bu məscid haqda yazırdı: "Bunonulmuş daşlardan tikilmiş və taqları olan nəhəng bir bina. İçəridə hələ də gözəl relyefli oymaların izləri qalmaqdadır. Məscidin bir hissəsi artıq dağılıb, o biri hissəsi isə dağılmaq üzredir. Məsciddən 50 sajen aralıda hündürüüyü 20 sajenə çatan qoşa minarəli darvaza yerləşir. Darvaza da həmin kompleksə daxildir. Əvvəllər məscidlə darvazanın arasındakı yerdə müxtəlif tikililər olub, ancaq indi bunlar yoxdur və adama elə gəlir ki, darvaza bir qədər yaxındakı tənha qalaya aiddir."

Maraqlıdır ki, zaman keçdikcə Əcəminin ustalığı ilə bərabər, cəmiyyətdə tutduqu mövqe də artır. Bunu məlum abidələrdə onun adının yazılış forması da aydın köstərir. Yusif ibn Küseyrin məqbərəsində bu yazı o qədər namünasib şəkildədir ki, ilk tədqiqatçılar hətta bunu körə də bilməmişlər. Üstündən 20 il keçdikdən sonra Möminə xatun məqbərəsində isə həmin yazı girişin üzərində və diqqəti cəlb edən bir tərzdə həkk olunmuşdur. Növbəti yazı isə monumental piştağın üzərindədir.

Memar Əcəminin yaradıcılığı əsrlərboyu Azərbaycanın və digər ölkələrin bir çox memarları üçün ilham mənbəyi olmuşdur. Hətta Əcəmidən 300 il sonra yaşamış böyük türk memarı Sinanın əsərlərində də dahi ustadın təsiri hiss olunur.

Nəzakət ƏLƏDDİNQIZI